

Herverdeling van werk

Een internationale vergelijking

Nederland kan het zich met zijn kleine open economie niet veroorloven uit de pas te lopen met ontwikkelingen in het buitenland, zo luidt een veelgehoorde stelling. Wat er in de omringende landen gebeurt moeten we daarom scherp in de gaten houden. Maar ook voor wie niet gelooft in internationaal afgedwongen beperkingen van de beleidsvrijheid kan een blik over de grenzen nuttig en interessant zijn. In dit artikel worden de ontwikkelingen rond arbeidstijdverkorting en vervroegde uittreding in een aantal Europese landen, Japan en de VS beknopt besproken. De positie van Nederland blijkt op beide terreinen bijzonder te zijn. De tripartite aanpak van bij voorbeeld het Stichtingsakkoord van 1982 is uniek.

DRS. R.F. VAN ESCH*

Inleiding

Herverdeling van werk wordt niet alleen in Nederland gepropageerd als middel tot bestrijding van de werkloosheid. Ook in andere landen worden of zijn er stappen gezet naar een kortere arbeidsduur per week, jaar of leven. Gezien de economische effecten van dit proces is het, met name door het open karakter van onze economie, belangrijk om te weten hoe dit proces voortschrijdt in het buitenland. Bij de beantwoording van die vraag stuiten we echter op een lacune in de in Nederland aanwezige kennis daarover.

Om in die leemte te voorzien is een inventarisatie gemaakt van de voortgang van arbeidstijdverkorting in zeven landen: West-Duitsland, België, Frankrijk en Engeland (de meest nabij gelegen landen); Japan en de VS (economische superstaten) en uiteraard Nederland). Hierbij worden drie elementen beschouwd: arbeidstijdverkorting (verkorting van de gemiddelde werkweek van een voltijdwerknemer), deeltijdarbeid en vervroegde uittreding. Deze inventarisatie is onlangs gepubliceerd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Dit artikel is een gedeeltelijke samenvatting van die inventarisatie. Eerst wordt een ruwe schets gegeven van de arbeidsmarktproblematiek in de verschillende landen. Vervolgens worden de ontwikkelingen rond arbeidstijdverkorting in de verschillende landen beschreven. Besloten wordt met een aantal conclusies. Gezien de beschikbare ruimte is hier afgezien van een internationale vergelijking van het verschijnsel deeltijdarbeid omdat op dit gebied met name de rechtspositionele problemen van belang zijn. Ook recent materiaal is niet aanwezig; wel kan worden opgemerkt dat het aandeel van deeltijdarbeid in de totale werkgelegenheid in Nederland in 1983 het grootst was van alle genoemde landen.

De situatie op de arbeidsmarkt

Voordat wordt ingegaan op de ontwikkelingen op het gebied van arbeidstijdverkorting in de verschillende landen, is het nuttig om enkele kernegegevens over de arbeidsmarkt met elkaar te vergelijken. Daartoe is in tabel 1

een overzicht opgesteld van de ontwikkeling van het werkloosheidspercentage, de werkgelegenheid en het arbeidsaanbod. Vanwege definitieverschillen kunnen de werkloosheidsniveaus niet rechtstreeks met elkaar worden vergeleken. De ontwikkeling van de werkloosheid in de diverse landen laat zich wel aan de hand van de werkloosheidspercentages beoordelen.

Uit tabel 1 blijkt in ieder geval dat Nederland qua werkloosheidspercentage, maar ook qua groei van het arbeidsaanbod, een weinig benijdenswaardige topospositie inneemt. Wel is het zo dat de werkloosheid in Nederland sinds 1984 daalt, waarmee ons land zich in het gezelschap bevindt van België, Japan en de Verenigde Staten. Op het gebied van de werkgelegenheidsgroei in internationaal perspectief scoort Nederland beter dan de overige west-europese landen. Opgemerkt dient te worden dat de werkgelegenheidsstijging in Nederland met name het gevolg is van de stijging van deeltijdarbeid; in arbeidsjaren gemeten is de werkgelegenheid in Nederland in de periode 1980 – 1983 sterk afgenomen.

De grote werkloosheid in Nederland is vooral het gevolg van een sterke toename van het arbeidsaanbod. In bij voorbeeld de VS, waar het arbeidsaanbod ook sterk is gestegen, is men er beter in geslaagd die toename op te vangen door een uitbreiding van de werkgelegenheid. Met name in de periode 1980 – 1984 is de toename van het arbeidsaanbod in Nederland aanzienlijk. De relatieve toename in Nederland is meer dan drie keer zo groot dan het gemiddelde van de overige landen. Ten opzichte van Europese landen is de toename zelfs ruim vijf keer zo groot! In een wat breder Europees verband gezien neemt de beroepsbevolking eveneens relatief snel toe in Denemarken, Ierland, Italië en Griekenland. Met uitzondering van Denemarken zijn dit ook de landen waar de deelnemingsgraad van vrouwen relatief laag ligt. Er lijkt dus sprake te zijn van een inhaalbeweging. De keerzijde van de medaille is dat, nu de gevolgen van de na-oorlogse geboortegolf wegebben, het arbeidsaanbod in landen met een relatief hoge participatiegraad van vrouwen nauwelijks of niet meer toeneemt.

* De auteur is werkzaam bij de Directie Macro-economische aangelegenheden van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, hij dankt Wouter Raab (Ministerie van SZW), W. van Ginneken (ILO) en K. Käding (EG) voor commentaar op eerdere versies van dit artikel. Het artikel is geschreven op persoonlijke titel.

Tabel 1. Enkele kerngegevens van de arbeidsmarkt

	Werkloosheid in personen (in procenten van de totale beroepsbevolking) a)			Werkgelegenheid in personen (procentuele jaar- lijkse mutaties) b)		Arbeidsaanbod in personen (procentuele jaar- lijkse mutaties) c)	
	1975	1980	1985	1975-1979	1980-1983	1975-1979	1980-1984
België	4,2	7,5	13,3	0,1	-1,5	0,9	0,5
West-Duitsland	4,7	3,8	8,3	0,2	-0,4 d)	0,0	0,3
Verenigd Koninkrijk	3,6	5,6	11,8	0,3	-0,6 d)	0,7	0,4
Frankrijk	4,4	6,3	10,5	0,5	-0,5 d)	1,0	0,5
Japan	1,9	2,0	2,5	1,2	1,0 d)	1,3	1,2
Nederland	5,2	6,0	14,5	1,0	0,6	1,0	2,3
VS	8,3	7,0	7,3	3,5	1,4	2,8	1,5

a) OECD, *Economic Outlook*, Parijs, december 1985, nr. 38, blz. 29

b) OECD, *Employment Outlook*, september 1985, Parijs, blz. 122 tabel A.

OECD, *Historical statistics 1960-1982*, Parijs, 1984.

c) OECD, *Employment Outlook*, september 1985, Parijs, tabel E.

d) 1980-1985.

West-Duitsland

Arbeidstijdverkorting

Hoewel West-Duitsland het werkloosheidscijfer buiten de dubbele cijfers heeft weten te houden, waren er in april van dit jaar toch 2,23 miljoen mensen werkloos. Het is dan ook niet verwonderlijk dat arbeidstijdverkorting is voorgesteld om de werkloosheid te bestrijden.

Arbeidstijdverkorting was steeds een uiting geweest van welvaartsstijging. In 1978 startte de IG-Metall echter een campagne voor de 35-urige werkweek in de metaalindustrie met als argument behoud van werkgelegenheid. Deze slag werd verloren, waarna het zes jaar duurde voordat de arbeidstijd weer onderwerp was van strijd. Het woord strijd is niet overdreven: met acties voor de 35-urige werkweek in 1984 gingen 5,4 miljoen arbeidsdagen verloren 1). Uiteindelijk werd overeenstemming bereikt over een gemiddelde werkweek van 38,5 uur in plaats van 40. Deze overeenstemming vond navolging in een aantal andere cao's, waardoor er aan het einde van 1985 voor 6,7 miljoen werknemers (36,3%) een cao was afgesloten met een werkweek van minder dan 40 uur 2). Mede hierdoor kent de Duitse verwerkende industrie momenteel de kortste jaarlijkse contractuele arbeidsduur: 1.708 uur (Nederland: 1.748 uur) 3). Een globale schatting van de werkgelegenheidseffecten voor 1984, waarbij het herbezettingpercentage zonder nadere onderbouwing of toelichting op 50% werd gesteld, kwam op een winst van 80.000 banen en een daling van de werkloosheid met 56.000 personen.

Verdere arbeidstijdverkorting is op korte termijn niet te verwachten. In de komende cao-ronde zullen de werkgevers met name flexibilisering van de arbeidstijd willen realiseren 4).

Vervroegde uittreding

In 1984 werd een subsidieregeling van kracht ter stimulering van vervroegde uittreding. De subsidie is gekoppeld aan herbezetting van de vrijgekomen arbeidsplaats door een geregistreerde werkloze of een jongere die zojuist een leerlingstage heeft vervuld. Bovendien werd in een kaderwet vastgelegd dat het vervroegd pensioen minimaal 65% van het bruto loon dient te bedragen.

De verwachtingen ten aanzien van de werkgelegenheidseffecten waren hooggespannen: de werkloosheid zou met 150.000 per jaar kunnen dalen. Door het lage pensioen en de bescheiden subsidie bleek de animo bij zowel werknemers als werkgevers echter gering te zijn. De verwachtingen zijn inmiddels drastisch neerwaarts bijgesteld. In 1985 zou de werkloosheid met 20 à 30.000 mensen gedaald zijn (incl. circa 8.000 vervroegd gepensioneerden die anders toch werkloos zouden zijn geworden) 5). Het aantal deelnemers bedroeg in 1985 ongeveer 75.000, terwijl er in 1984 nog op 400.000 werd gerekend.

Momenteel wordt gediscussieerd over uitbreiding van de regeling tot de collectieve sector.

België

Arbeidstijdverkorting

Van begin 1980 tot eind 1983 daalde het aantal arbeidsplaatsen met 172.000. Samen met de stijging van het arbeidsaanbod leidde dit ertoe dat de werkloosheid toenam van 249.000 tot 630.000 personen. Met name de werkgelegenheid in de industrie ontwikkelde zich veel slechter dan het EG-gemiddelde: tussen 1974 en 1981 daalde deze met 23% tegen 11% in de EG.

De snel verslechterende situatie op de arbeidsmarkt was in 1982 aanleiding tot onderhandelingen tussen de sociale partners met als doel het bereiken van een sociaal akkoord. Toen dat niet haalbaar bleek, reageerde de regering in eerste instantie met het opleggen van loonmatiging. Om de revenuen van de loonmatiging zo direct mogelijk aan de werkgelegenheid ten goede te laten komen, heeft de regering in 1982 voorgesteld aan de sociale partners te komen tot uitvoering van het '3-5-3' plan: een loonmatiging van 3%, een verkorting van de gemiddelde werkweek met 5% en een personeelsuitbreiding met 3%. Werkgevers die de arbeidstijd niet aanpasten en/of de 60% herbezetting niet haalden moesten de opbrengst van de loonmatiging storten in een fonds voor de werkgelegenheid. Voor werkgevers die meer dan 60% herbezetting doorvoerden, had de regering een vermindering van het werkgeversaandeel in de werkloosheidspremie in het vooruitzicht gesteld. In 1983 kwam geen enkele werkgever in aanmerking voor de vermindering in het werkgeversaandeel 6). Over de uitvoering van het '3-5-3'-plan zijn geen gedetailleerde gegevens bekend.

In 1984 en 1985 is opnieuw een loonmatiging opgelegd. Op 22 januari 1985 is een wet aangenomen, waarin de grondgedachte van de '3-5-3'-akkoorden uit 1983 (gematigde loonontwikkeling ten behoeve van de werkgelegenheid) wordt gecontinueerd voor de twee volgende jaren. De lonen zullen niet sneller stijgen dan de prijsindex. Waar de productiviteitsstijging een grotere loonstijging mogelijk maakt, mag de loonstijging niet groter zijn dan 1,5% per

1) J. Visser, De langzame haast van arbeidstijdverkorting, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, jg. 9, nr. 1, blz. 38.

2) I. Kurz-Scherf, Tarifliche Lohn- und Arbeitszeitentwicklung im Jahre 1985, *WSI-Mitteilungen*, 4/1986, blz. 298.

3) A.F. Prinzessin zu Schoenaich-Carolath, Deutsche Industriekürzeste Arbeitszeit, *Der Arbeitgeber*, nr. 4/38, 1986, blz. 131.

4) Kurz-Scherf, op.cit., blz. 300.

5) *European Industrial Relations Review*, december 1985, blz. 20 e.v.

6) R. de Boer e.a., *Herverdeling van werk*, Leiden, 1984, blz. 66.

jaar en moet de overige ruimte voor extra werkgelegenheid worden aangewend 7). De werkgelegenheidseffecten van de bereikte akkoorden worden geschat op, theoretisch, 59.000 arbeidsplaatsen eind 1983. In praktijk zou dat 29.000 banen betekenen (1,2% van het aantal werkzame personen) 8).

Vervroegde uittreding

In België hebben vanaf 1975 vier regelingen voor vervroegde uittreding bestaan. Twee daarvan zijn nog steeds in werking: het conventioneel brugpensioen (een afvloeiingsregeling) en het brugrustpensioen. Bij deze laatste regeling geldt als voorwaarde dat de 'vervroegde uitreder' wordt vervangen door een werkloze. (Overigens was België het eerste land waar, in 1976, zo'n voorwaarde werd opgenomen.) Aan deze voorwaarde wordt verondersteld te zijn voldaan indien de werkgelegenheid per onderneming minstens onveranderd blijft; ook als in een andere vestiging iemand wordt aangenomen, wordt dat gezien als indirecte vervulling van de vacature.

Het brugrustpensioen is de opvolger van het wettelijk brugpensioen. Ultimo 1984 waren er ruim 42.500 mensen uitkeringsgerechtigd voor deze regelingen, waardoor de werkloosheid met ongeveer 32.000 personen wordt vermindert. Verder waren er als gevolg van het conventioneel brugpensioen nog 95.000 personen uitkeringsgerechtigd. In totaal hebben meer dan 230.000 mensen de arbeidsmarkt verlaten sinds 1975 met behulp van de vier regelingen. De twee regelingen met een vervangingsvoorwaarde hebben in totaal 65.000 werklozen opnieuw werkverschafte. De prijs die de overheid hiervoor heeft betaald bedraagt inmiddels bijna 192 mrd. frank ($\pm$ f. 10,5 mrd.) 9).

Frankrijk

Arbeidstijdverkorting

Frankrijk kampt nog steeds met een stijgende werkloosheid. Evenals België leverden de onderhandelingen tussen de sociale partners in 1982 niet het gewenste resultaat op. Dit was voor de regering de reden om in 1982 per decreet de 39-urige werkweek in te stellen. Dat moest de opstap zijn naar een 35-urige werkweek in 1985. Na 1982 zijn verdere initiatieven om wettelijke maatregelen te nemen ter verkorting van de werkweek echter achterwege gebleven. Het werkgelegenheidseffect van deze maatregel wordt geschat op 70.000 banen (0,4% van het aantal werkenden), hetzij door de creatie van nieuwe banen, hetzij door het voorkomen van ontslagen. Meer dan de helft van dit werkgelegenheidseffect was gelocaliseerd in de industrie.

Momenteel bestaat er een regeling ter financiële stimulering van de verkorting van de werkweek. Werkgevers kunnen onder voorwaarden een financiële vergoeding krijgen, zowel per uur verkorting van de werkweek als per werknemer. Deze regeling is in mei 1984 ingevoerd, maar de resultaten zijn mager. Tot en met maart 1985 hebben 441 ondernemingen (12.500 werknemers) deelgenomen, hetgeen tot een uitbreiding van de werkgelegenheid met 530 personen heeft geleid 10). Het debat spitst zich nu toe op de tekst van een ontwerpwet die moet voorzien in een op jaarbasis flexibele invulling van het wekelijks aantal uren. De gemiddelde duur van de werkweek zou bepalend moeten zijn voor de mate van flexibiliteit. Gerefereerd wordt aan een maximale werkweek van 41 uur bij een gemiddelde van 38 uur en een plafond van 44 uur bij een gemiddelde van 37,5 11).

Vervroegde uittreding

Een belangrijke maatregel ter bestrijding van de werkloosheid waren de solidariteitscontracten die in 1982 door de regering zijn geïntroduceerd. Hiermee werd het pad geëffend dat zou moeten leiden tot een vrijwillige herverdeling van werk. Het meest succesvolle type contract was een regeling voor vervroegde uittreding voor werknemers

van 55 tot 59 jaar. Indien de werkgevers na vervroegde pensionering van deze werknemers een jongere (tot 26 jaar) aannamen, droeg de overheid bij in de uitkeringen aan de uitgetreden werknemers. Dat het voor werkgevers een ideale oplossing was om minder produktieve door produktievere werknemers te vervangen zonder de organisatie te moeten aanpassen, bleek uit het feit dat de deelname aanzienlijk groter was dan verwacht. In 1982 werden ruim 28.000 van dit soort contracten afgesloten, waardoor de werkloosheid met zo'n 100.000 personen daalde. Eind 1983 waren er 210.000 oudere werknemers met vervroegd pensioen gegaan, wat neerkomt op ca. 65% van de in aanmerking komende werknemers.

Deze hoge deelnemingsgraad heeft globaal genomen twee oorzaken. In de eerste plaats de relatief hoge uitkering (70% van het bruto loon). In de tweede plaats gold evenals in België de regel dat de herbezetting per onderneming mocht geschieden. Daardoor werd het ook voor de onderneming aantrekkelijk vervroegde uittreding te propagieren. Studies hebben uitgewezen dat vervroegde uittreding met name populair was in slecht renderende, ouderwetse sectoren van de ondernemingen, terwijl nieuw personeel met name werd aangetrokken in expanderende sectoren, soms in andere regio's. De kosten van de regeling waren hoog: ca. 15% hoger dan de gemiddelde kosten van andere arbeidsmarktmaatregelen en 175% hoger dan de netto kosten van een werkloze 12). Door het succes van deze regeling werden de budgettaire lasten voor de regering zo groot dat ze werd afgeschaft 13).

Nederland

Arbeidstijdverkorting

In november 1982 hebben de centrale organisaties van werknemers en werkgevers overeenstemming bereikt over aanbevelingen aan cao-partijen om te komen tot een meerjarig beleid gericht op uitbreiding van de werkgelegenheid door rendementsherstel en herverdeling van werk. Naast verkorting van de (gemiddelde) werkweek ging het daarbij ook om andere vormen, zoals deeltijdarbeid, vervroegde uittreding en specifieke regelingen voor jongeren.

Aan het eind van 1985 was er in de meeste cao's een arbeidstijdverkorting van 5% ten opzichte van 1982 afgesproken. Gemiddeld over de gehele sector bedrijven kwam dit neer op 3,7%. Structureel zijn er in de particuliere sector ca. 25.000 arbeidsplaatsen behouden dan wel gecreëerd door de arbeidstijdverkorting die tot en met 1985 is gerealiseerd. In de collectieve sector was eind 1985 5% arbeidstijdverkorting gerealiseerd, wat bij een gemiddelde herbezetting van ca. 70% neerkomt op 45.000 arbeidsplaatsen 14).

Nadat in 1983 en 1984 de arbeidsduur vrij algemeen met 5% is vermindert, leek 1985 een pauzejaar te worden. In een groot aantal cao's werd afgesproken een studie uit te voeren naar de effecten van de reeds ingevoerde arbeidstijdverkorting en naar de mogelijkheden voor verdergaande herverdeling van werk. Cao's die nadien werden

7) K. Käding, Verkürzung der individuellen Arbeitszeit, *Soziales Europa*, 1/86, blz. 61.

8) Verlinden, *Rapport sur les mesures de reduction du temps de travail*, 16 september 1985, inbreng OECD-vergadering.

9) M. André, Tien jaar brugpensioenregelingen 1975-1984, *Belgisch Tijdschrift voor de Sociale Zekerheid*, juni 1985, blz. 421.

10) J. Robert, *Actions en faveur de la reduction du temps de travail*, 29 november 1985, inbreng OECD-vergadering.

11) G. Tahar, *Experience and prospects of reductions in working time*, inbreng ILLS-symposium.

12) B. Casey, *Early retirement schemes with a replacement condition. Programmes and experiences in Belgium, France, Great Britain and the Federal Republic of Germany*; discussion paper, Wissenschaftszentrum, Berlijn, 1985, blz. 35.

13) Visser, op.cit., blz. 36.

14) *Voortgang werkgelegenheidsbeleid in het kader van het derde spoor*, Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 19 210.

Meer handen zouden lichter werk maken. (foto Ad Visual)

afgesloten vertonen een gedifferentieerd beeld. In een aantal cao's is overeengekomen de (gemiddelde) werkweek verder te verkorten tot 36 uur. Daarbij gaat het om 10 à 12% van de werknemers onder cao. Daarnaast zijn ook in deze, maar met name in andere cao's een keur aan werkgelegenheidsbevorderende maatregelen overeengekomen: uitbreiding van vervroegde uittredingsregelingen, extra inschakeling van jeugdigen o.a. in deeltijdarbeid, aannemen van langdurig werklozen boven de sterkte, scholingsafspraken.

Vervroegde uittreding

De uitwerking van het Stichtingsakkoord heeft geleid tot een verlaging van de VUT-leeftijd, al dan niet op tijdelijke basis. Bij de permanente regelingen lag bij de meeste VUT-regelingen de gemiddelde uittredingsleeftijd op 62 jaar. De uitvoering van de VUT berust, als het gaat om een bedrijfstak, gewoonlijk bij een afzonderlijke VUT-stichting. Daarnaast zijn er ondernemingsregelingen (15). In vergelijking met de andere landen is opmerkelijk dat de verantwoordelijkheid berust bij de sociale partners en dat de overheidsbemoediging gering is. Ultimo 1984 waren er ca. 60.000 uitkeringsgerechtigden krachtens een VUT-regeling, waardoor de werkloosheid met 35.000 personen is gedaald.

Verenigd Koninkrijk

Arbeidstijdverkorting

De situatie op de arbeidsmarkt in Engeland is slecht. De werkloosheid blijft ondanks het economisch herstel, vanaf 1982, stijgen. Het is daarom opvallend dat uit de onderstaande gegevens geen duidelijk beleid van loonkostenmatiging en arbeidstijdverkorting naar voren treedt. Andersom geredeneerd zou men kunnen zeggen dat de afwezigheid van zo'n beleid van de sociale partners juist de stijging van de werkloosheid ondanks het economisch herstel kan verklaren.

Met betrekking tot arbeidstijdverkorting stelt de overheid zich zeer terughoudend op, zowel ten aanzien van de markt- als van de collectieve sector. Ook de bonden geven

geen hoge prioriteit aan arbeidstijdverkorting. De leiders van de vakcentrale lijken voorstander, maar de achterban is minder overtuigd van het nut van arbeidstijdverkorting voor de bestrijding van de werkloosheid. Zo bleek uit een overzicht van het beleid in 1982 van 23 bonden (70% van de leden) dat zich slechts 3 of 4 bonden als duidelijke pleitbezorgers voor arbeidstijdverkorting opwierpen (16). Ook de ontwikkeling van de uurloonen in de industrie en van de loonkosten per eenheid produkt in Engeland wijken duidelijk af van die in andere landen met een vergelijkbare werkloosheid. De gemiddelde stijging van de uurloonen bedroeg gedurende de afgelopen jaren het dubbele van het OECD-gemiddelde, terwijl de stijging van de loonkosten per eenheid produkt in de periode 1984-1986 méér dan het dubbele bedroeg dan die stijging in landen als de Verenigde Staten, Japan, West-Duitsland en Frankrijk (17).

Vervroegde uittreding

Het door de overheid ingevoerde 'Job Release Scheme' strekt ertoe vervroegde uittreding te bevorderen voor mannen vanaf 64 jaar en voor vrouwen vanaf 59 jaar. De uittredende werknemers krijgen een uitkering van het Ministerie van Werkgelegenheid op voorwaarde dat de uittreder wordt vervangen door een werkloze. Deze vervanging moet direct aantoonbaar zijn. Indirecte vervanging, zoals in België en Frankrijk wordt toegestaan, wordt in Engeland niet geaccepteerd.

In maart 1984 kregen 95.000 mensen een uitkering krachtens het Job Release Scheme; de werkloosheid werd hierdoor met zo'n 88.000 verlaagd. Deze strikte relatie tussen aantal deelnemers en daling van de werkloosheid wordt vooral veroorzaakt door het verplichte opvullen van de onstane vacatures. De kosten van het programma zijn ongeveer 10% lager dan de gemiddelde kosten van andere arbeidsmarktmaatregelen en circa 112% hoger dan de kosten per werkloze (18).

Japan

Japan onderscheidt zich in veel opzichten van de overige landen. De economische groei bedroeg in de periode 1982-1986 gemiddeld 4,2% per jaar, de werkgelegenheid neemt gestaag toe en het werkloosheidspercentage komt met 2,5% in 1985 nauwelijks uit boven het niveau van de frictiewerkloosheid. Toch werkt men in Japan in de verwerkende industrie meer uren dan waar ook: per oktober 1985 2.116 uur (Nederland: 1.748 uur) per jaar (19). De arbeidsduur per jaar is het afgelopen decennium nauwelijks veranderd; wel vond er tussen 1960 en 1975 een forse daling plaats (20). In 1984 kende 77% van de werknemers een vijfdaagse werkweek, waardoor de gemiddelde werkweek 40,7 uur bedroeg; dat is 6 uur minder dan in 1960. Als gevolg van een andere berekeningswijze is dit cijfer echter niet te vergelijken met de in andere landen geldende gemiddelde werkweek.

De Japanse overheid wil korter werken stimuleren vanwege twee veranderingen in de Japanse economie. In de eerste plaats geeft de technologische ontwikkeling via produktiviteitsverhoging ruimte voor een welzijnsverhogende verkorting van de arbeidsduur. In de tweede plaats is er in de afgelopen jaren een stijgende trend waarneembaar in de pensioengerechtigde leeftijd; veel oudere werknemers wensen tot op hogere leeftijd door te werken. Om oudere

15) Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Rapportage Arbeidsmarkt 1985*, blz. 66-68.

16) Visser, op.cit., blz. 40.

17) OECD, *Economic Outlook*, december 1985, Parijs, blz. 40, tabel 16 en 17.

18) Casey, op.cit., blz. 36.

19) Prinzessin zu Schoenaich-Carolath, op.cit., blz. 131.

20) Narumi Yamada, *Working time in Japan: recent trends and issues*. *International Labour Bulletin*, jg. 124 nr. 6, november/december 1985, blz. 700.

werknemers in de toekomst in staat te stellen langer te blijven werken, is de verkorting van de huidige arbeidsduur wenselijk. De overheid treedt vooral richtinggevend op door voorlichting aan het publiek, het houden van conferenties en het stimuleren van de sociale partners. Nog niet iedereen van de werkende bevolking wil korter werken. Vaak worden niet alle vakantiedagen benut. Jongeren gaan echter steeds meer van hun rechten gebruik maken (21).

Verenigde Staten

Arbeidstijdverkorting

Gezien de relatief hoge frictiewerkloosheid die de Verenigde Staten historisch kenmerkt (22), is het huidige werkloosheidspercentage (7,3% in mei jl.) als relatief gunstig te beschouwen. Toch hebben, ook tijdens het dieptepunt van de recente crisis in 1982, vakbonden en centrale overheid verkorting van de werkweek in welke vorm dan ook nooit gepropageerd. Wel is de conjuncturele variatie van werktijden wijdverbreid, zowel in de rigoreuze vorm van 'lay-offs' (het naar huis sturen van werknemers zonder doorbetaling van loon) als in de vorm van 'short-time' (werktijdverkorting). Naast deze conjuncturele fluctuaties in de arbeidsduur per week is er in de laatste 20 jaar geen trendmatige daling van de arbeidstijd waarneembaar zoals in de west-europese landen. De arbeidstijd per jaar in de verwerkende industrie bedraagt gemiddeld 1.912 uur, wat meer is dan in andere westere landen (m.u.v. Zwitserland en Portugal).

Vervroegde uittreding

Ook in de Verenigde Staten komt vervroegde uittreding steeds meer voor, zij het niet expliciet als instrument van het arbeidsmarktbeleid. De omvang van het aantal deelnemers lijkt relatief vergelijkbaar met die in de Europese landen, hoewel het Amerikaanse systeem minder 'generous' is. In 1981 ontving 38% van de in aanmerking komende mannen in de leeftijd van 62 tot 64 jaar een vervroegd pensioen. De verklaring hiervoor ligt waarschijnlijk in het feit dat aangewezen zijn of blijven op een werkloosheidsuitkering nog minder aantrekkelijk is, zodat men dan kiest voor vervroegde uittreding (23).

Conclusies

Arbeidstijdverkorting

1. In Frankrijk, België, West-Duitsland en Nederland wordt arbeidstijdverkorting gezien als instrument ter bestrijding van de werkloosheid. In de overige in dit artikel beschouwde landen speelt dit argument geen rol van betekenis.

2. In die landen waar arbeidstijdverkorting dient ter bestrijding van de werkloosheid is de contractuele arbeidsduur per jaar in de verwerkende industrie nu korter dan in andere landen.

3. Tussen de landen waar men met arbeidstijdverkorting de werkloosheid bestrijdt, is de positie van Nederland uitzonderlijk. Binnen een door de overheid geschapen kader hebben de sociale partners de verantwoordelijkheid voor het proces op zich genomen. Deze figuur is in de andere landen in mindere mate terug te vinden. De sociale partners zijn óf diep verdeeld (West-Duitsland), óf hebben de verantwoordelijkheid, al dan niet noodgedwongen, overgelaten aan de overheid (België en Frankrijk). In dat laatste geval heeft dat geresulteerd in financiële en wettelijke betrokkenheid van de overheid. Voor zover het de financiële betrokkenheid betreft, kan worden gesteld dat die nauwelijks effect heeft (Frankrijk).

4. Zoals reeds vele malen benadrukt, is naleving van de randvoorwaarden (evenredige looninlevering, handhaving

van de bedrijfstijd en decentrale invoering) essentieel voor de effectiviteit van arbeidstijdverkorting. De omstandigheden waaronder naleving van de randvoorwaarden het best kan gedijen, lijken in Nederland meer aanwezig dan in de andere landen. Dit wordt geïllustreerd door de ontwikkeling van de loonkosten per eenheid produkt, die in Nederland in de periode 1983-1986 aanmerkelijk gunstiger is dan in de overige landen. Het aantal werkende personen in Nederland is met 70.000 toegenomen als gevolg van arbeidstijdverkorting. De beschikbare empirische gegevens laten een verantwoorde kwantitatieve vergelijking echter niet toe. Zo wordt in het ons bekende materiaal het herbezettingspercentage dat wordt gebruikt bij de schatting van de werkgelegenheidseffecten in andere landen zonder onderbouwing of toelichting op 50% gesteld.

Vervroegde uittreding

1. Vervroegde uittreding is in sommige landen in aanzienlijke mate gehanteerd als middel tot herverdeling van werk. De beschikbare empirische gegevens zijn verzameld in tabel 2.

Tabel 2. Vervroegde uittreding

	Aantal deelnemers	Idem in procenten van de beroepsbevolking	Werkloosheidsdaling in personen	Idem in procenten van de werkloosheid
België a)	138.000	3,3	32.000	5,8
Frankrijk b)	210.000	0,9	100.000	4,3
Nederland a)	60.000	1,0	35.000	4,2
Engeland a)	95.000	0,4	88.000	2,9
West-Duitsland c)	75.000	0,3	24.000	1,1

a) Eind 1984.

b) Eind 1983

c) 1985.

2. De financiële betrokkenheid van de overheid bij vervroegde uittreding lijkt gebukt te gaan onder een dilemma. Enerzijds zien we daar waar de overheid een substantiële bijdrage levert (Frankrijk, Engeland en België) een redelijke respons, hetgeen gepaard gaat met hoge kosten. Anderzijds zien we daar waar de overheidsbijdrage gering is, haast geen deelname (West-Duitsland).

3. Wederom is de positie van Nederland uitzonderlijk: ook op dit gebied is het initiatief genomen door de sociale partners en, zoals uit tabel 2 blijkt, met een redelijk resultaat.

Rob van Esch

21) Idem, blz. 704.

22) L. Bosch e.a., *Het werkgelegenheidswonder in de VS: mythe of werkelijkheid?*, OSA-voorstudie nr. 4, juni 1985.

23) B. Casey, Recent trends in retirement policy and practice in Europe and USA, in: P. Robinson e.a. (red.) *Aging and technological advances*, Londen, 1984.